

Vrstniško nasilje in ustrahovanje - značilnosti storilcev in žrtev¹

Bojan Dekleva²

Prispevek je poročilo o empiričnem raziskovanju, katerega namen je bil ugotoviti, ali učence, ki ustrahujejo vrstnike, in tiste, ki so žrtve takega ustrahovanja, zaznamujejo kake posebne osebnostne in socialne značilnosti. Uporabljena merila so zajemala Olweusov vprašalnik ustrahovanja, Rosenbergov vprašalnik samopodobe, ocenjevalno lestvico učenčevega vedenja za učitelje ter soicometrični vprašalnik. Rezultati so pokazali deloma različne značilnosti nasilnežev in žrtev, ki so v skladu z ugotovitvami drugih raziskovalcev. Vendar pa so bile te razlike zelo majhne in po mnenju avtorjev niti ne razložijo v prav veliki meri pojava ustrahovanja niti - same po sebi - niso zadostna podlaga za načrtovanje intervencijskih strategij.

Ključne besede: vrstniško ustrahovanje, šola, osebnost, otroci in mladostniki

Key words: bullying, school, personality, children and youngsters

Uvod

V prejšnjem prispevku na temo vrstniškega nasilja³ smo prikazali in analizirali več tujih definicij ter poskušali opredeliti ta pojav in utemeljiti izraz "ustrahovanje" kot eno od možnosti za prevajanje izraza "bullying", s katerim v anglosaksonskem svetu poimenujejo poseben sklop nasilnega vrstniškega vedenja. Bullying oziroma ustrahovanje vključuje poleg fizičnega nasilja tudi psihično in socialno povzročanje bolečin in strahu, ki se ponavlja in se ga posamezniki ne morejo učinkovito ubraniti. Za vse te oblike vedenja, ki lahko potekajo tudi v okviru socialno sprejetih dejavnosti, je značilno, da onemogočajo uresničevanje potreb ali pravic tistih učencev, ki jih tako vedenja zadeva.

Določitev konkretnih vsebin in oblik ustrahovanja je - če ta pojav opredelimo s sklicevanjem na potrebe in pravice - vedno odvisna od definiranja pravic oziroma od naše vsakokratne občutljivosti za potrebe posameznikov in pomembnost omejevanja njihovega zadovoljevanja. V zadnjih nekaj letih razvijamo v Sloveniji (in drugod po svetu) večjo občutljivost za potrebe in pravice otrok in s tem na svojevrsten

način tudi "odkrivamo" pojav vrstniškega nasilja oziroma ustrahovanja.

Obseg tega pojava je po spoznanjih različnih raziskovalcev in v skladu z različnimi uporabljenimi merili - močno različen. V literaturi najdemo podatke o tem, da je med šolskimi otroki od 1 do 58% ustrahovanih in ustrahovalcev. Večina raziskovalcev pa je ugotovila, da ima od 10 - 30% šolskih otrok izkušnje z resnejšim ali ponavljajočim se ustrahovanjem in nasiljem. Takorekoč vsi raziskovalci pa se strinjajo, da je za vsaj 5% ustrahovanje s strani vrstnikov resen problem, ki bi zahteval tudi resno ukrepanje.

Pojasnjevanje vrstniškega ustrahovanja

Tako kot vse druge odklonske pojave, si tudi vrstniško nasilje poskušamo razložiti. Naša prizadevanja, da bi našli razlago, so lahko motivirana z različnimi nameni in cilji. Najbolj racionalno utemeljen je namen, da bi vrstniško ustrahovanje - kot nezaželen pojav - preprečevali ali odpravljali in si pri tem pomagali z razlago o tem, zakaj in kako ustrahovanje sploh nastane.

Razlage ustrahovanja se razlikujejo glede na svoja izhodišča. Na eni strani najdemo individualistične ali psihopatološke razlage, ki raziskujejo ustrahovanje predvsem kot dogajanje, ki je značilno povezano z osebnostnimi lastnostmi vpletenih oseb (torej predvsem učencev). Takšne razlage velikokrat vodijo v razmišljanje o tem, kako prepoznavati in obravnavati v ustrahovanje vpletene učence, bodisi še preden se je ustrahovanje zgodilo bodisi po njem.

Drug, psihosocialni pristop, izhaja iz značilnosti medosebni procesov v skupini ter značilnosti strukturiranja odnosov med podskupinami in skupinami v okviru organizacije - denimo šole. Taka

¹ Prispevek predstavlja deloma spremenjeno in dopolnjeno poglavje 5.5 prispevka "Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo" knjige *Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli* (Šelih, 1996). Ta knjiga prikazuje spoznanja raziskave "Varovanje otrokovih pravic - disciplinsko kaznovanje in preprečevanje nasilja v vrhu in šolah", ki jo je Inštitut za kriminologijo izvajal v letih 1994 in 1995, sofinancirali pa sta jo Ministrstvo za šolstvo in šport RS ter Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS.

² Bojan Dekleva, dr. psih., izr. prof., Inštitut za kriminologijo, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana in Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana.

razlaga ustrahovanja bolj poudarja pomembnost socialne klime, strukture organizacije in odnosov v skupinah in med skupinami, kot pa usodnost osebn(ostn)ih značilnosti vpletenih oseb. S tako razlago povezane zamisli o mogočem (preprečevalnem ali obravnavalnem) posredovanju so praviloma usmerjene na spreminjanje celotne šole kot psihosocialne organizacije ter celote odnosov v njej.

Tretji, najširši pristop, se ukvarja z značilnostmi kulture, družbenih vrednot in drugimi "makro" značilnostmi družbe. Med takšnimi značilnostmi so npr. tekmovalnost, solidarnost, socialna, politična in ekonomska razslojenost, moška, "mačistična" kultura, rasizem itd. Ta usmeritev v razlaganju šolskega vrstniškega ustrahovanja je morda najmanj neposredno uporabna v razvijanju intervencijskih strategij. Posamični poskusi tovrstnega delovanja imajo praviloma obliko nacionalnih strategij, npr. nacionalnih propagandnih kampanj, ali izgradnje novih služb ali organov, ki naj na državni ravni nudijo določene storitve ali pa so pristojne za oblikovanje politike in ukrepanje.

Povezano upoštevanje vseh treh zgoraj omenjenih ravni bi lahko imenovali sintetični ali interakcijski model. Izhajajoč iz njega bi lahko razvijali načine posredovanja, ki bi morda zadevali le nekatere od vzročnih ali situacijskih elementov, vendar z upoštevanjem njihove prepletenosti in umeščenosti v širše družbene okoliščine.

Ta prispevek se v nadaljevanju osredotoča predvsem na prvo od zgoraj omenjenih treh ravni, namreč na raven individualističnih razlag. Njegov namen je pregledati dostopno literaturo o značilnostih storilcev in žrtev vrstniškega ustrahovanja ter poročati o rezultatih empirične raziskave, s katero smo v okviru prvega slovenskega pilotskega raziskovanja vrstniškega ustrahovanja poskušali ugotoviti morebitne individualne razlike med učenci, ki so v anketi izjavili, da so bili bodisi ustrahovani bodisi so ustrahovali druge.

Značilnosti storilcev in žrtev: pregled literature

Misel, da bi storilci in žrtve morali imeti posebne, njim lastne značilnosti, je najenostavnejša hipoteza o vzrokih ustrahovanja. Najenostavnejša zato, ker povezuje dva "bližnja", oz. neposredno povezana pojava: dejanja neposredno udeleženih oseb in njihove osebne značilnosti.

Raziskave lastnosti storilcev in žrtev se razlikujejo po več značilnostih:

A. Uporabljena metodologija zbiranja podatkov. Večina raziskav je uporabljala metodo (pretežno anonimnega) anketiranja. Manjši del raziskovalcev je analiziral dokumentacijo o obravnavaeh proučevanih otrok, del teh je zbiral podatke o otrocih od tretjih oseb (metoda heteroocene, npr.

s strani vrstnikov ali učiteljev). Še manjši del raziskav pa poroča o rezultatih neposrednega opazovanja, večinoma v naravnih situacijah. Takšno opazovanje je lahko sistematično in vnaprej načrtovano, ali pa gre za kasnejšo analizo podatkov (npr. anekdotskih zapisov), ki niso bili nujno usmerjeni prav na ustrahovanje in so bili lahko zbirani za druge namene. Problem pri proučevanju ustrahovanja je, da imamo podatke v največji meri zbrane z metodo anketiranja.

B. Vzorčenje. Prednost kvantitativnih anketnih raziskovanj je reprezentativnost ugotovitev, pri kliničnih in kvalitativnih pa to, da proučujejo primere "v globino in širino". Tipičen problem kliničnih raziskovanj je, da delajo s povsem pristranskimi vzorci, praviloma s težjimi ali bolj očitnimi in ponavljajočimi se primeri ustrahovanja, zato je njihove ugotovitve težko posploševati na celotno populacijo.

C. Za domet raziskav j ezelo pomembno, kako definirajo ustrahovanje in kakšen je izvor podatkov, na podlagi katerih se določeno osebo uvrsti v skupino storilcev. Mnogi avtorji poročajo, da šolsko osebje težko razlikuje med ustrahovanjem in agresivnostjo (npr. v reševanju konflikta med dvema enako močnima učencema) ali motenjem pouka (ki je lahko posledica nekonfliktne dinamike celotnega razreda). Podobno težko je razlikovanje med igrivim "pretepanjem" (ki je tako značilno za osnovnošolske fante) in tistim nasiljem, katerega namen je povzročati bolečine proti volji žrtve.

D. Večina raziskav uporablja pristop presečnega raziskovanja, le manjšina pa pristop longitudinalnega ali kohortnega raziskovanja. Ker je raziskovanje osebn(ostn)ih značilnosti smiselno predvsem v zvezi z razumevanjem stalnosti in nespremenljivosti teh značilnosti in vedenja, imajo longitudinalne raziskave očitno prednost.

E. Raziskave se razlikuje tudi glede na to, kako natančno in ali sploh razlikujejo podvrste storilcev ali žrtev. Predpostavka, da je vse ustrahovanje enako in povzročeno z istimi dejavniki, lahko vodi v to, da se vse razlike v povprečju izgubijo; preveč podrobno razlikovanje vrst storilcev pa, na drugi strani, vodi v to, da ni več mogoče govoriti o nikakršnih skupnih značilnostih proučevanih oseb.

F. Tudi raziskave osebn(ostn)ih značilnosti storilcev in žrtev morajo upoštevati kulturne in socialne okoliščine ustrahovanja, saj sicer lahko zamenjajo "kulturo nasilja" ali specifičen, k nasilju spodbujajoč socialni mikro sistem za posebne osebne značilnosti.

Avtorju tega članka dostopen najširši pregled ugotovitev o lastnostih storilcev in žrtev je objavila V. Besag v svoji klasični knjigi "Bullies and victims in schools". Pregledala je spoznanja več deset raziskav in na podlagi teh izdelala naslednjo sumarno tabelo:⁴

⁴ Besag, 1989, s. 18.

Tabela 1: Značilnosti otrok, ki sodijo v skupino žrtev oz. nasilnežev

Značilnosti učencev/žrtev	Značilnosti učencev/storilcev
Boječ, anksiozen, negotov, previden, občutljiv, molčeč, predvidljiv.	Agresiven do staršev, učiteljev, sovrstnikov, sorojencev, impulziven.
Na napad, (izzivanje) reagira z jokom, vpitjem, umikom, nemočno jezo, izbruhi, neuspešnim povračilom.	Pozitiven odnos do agresije in agresivnih sredstev, malo anksioznosti, ne gre za pojav "trdne lupine, ki bi skrivala globjo anksioznost" (razen mogoče v primeru "anksioznih nasilnikov").
Negativen pogled nase in na okolico.	Brez krivde, sramu, zadrege, malo empatije z žrtvijo.
Počuti se neuspešnega, neumnega, nepriljubljene osamljenega, zapuščenega. Sramuje se samega sebe. V šoli je brez pravega prijatelja ali zagovornika. Ni nesramen ali provokativen, je zbežan in zmeden, nesposoben je razumeti, zakaj je ustrahovan in kako najti način da bi bil sprjet.	Je močan, žilav, dobro koordiniran, dominanten in samozavesten. Sovrstniki morda to zamenjajo z vodstvenimi sposobnostmi.
Slab v komuniciranju, nezmožen pogovora o izhodu iz težav.	Dober v komuniciranju, zvit, sposoben hitrega besednega odzivanja, zmožen pogovora o izhodu iz težav.
Pojavijo se sekundarni nevrotični znaki: grizenje nohtov, jecljanje, ritmično zibanje.	Ima smisel za humor. Je bolj priljubljen od žrtve, priljubljenost z leti upada.
Psihično šibkejši, slabo koordiniran, pogosto mlajši od napadalca, manjše postave.	Ustrahovanje je lahko le ena od sestavin antisocialnega in proti pravilom naravnega vedenja, napovedovalec za antisocialno in kriminalno vedenje v odrasli dobi.
	Deklice: Poudarjeno glasne, kričave, grobe do osebja, nadvladujejo in ustrahujejo osebje in vrstnike.
Povzetek: Anksiozen osebnostni vzorec, kombiniran s fizično šibkostjo (Olweus, 1987). Njegovo obnašanje in navade sporočajo drugim, da se počuti negotovega in nemočnega in da se v primeru napada ne bi branil ali maščeval.	Povzetek: Skupek antisocialnega in motečega vedenja ter duha nasilja. Agresija je pojmovana kot sprejemljiva oblika vedenja.

Nalogo posploševanja sklepov o lastnostih žrtev in storilcev otežuje spoznanje, da srečujemo različne vrste storilcev in žrtev, oziroma da k obema vrstama

vedenja prispevajo različne osebnostne in socialne dinamike. Besagova s tem v zvezi govori o več vrstah žrtev in storilcev. Med žrtvami omenja tudi provokativne žrtve, to so takšni otroci, ki izzivajo druge, da bi se potem lahko pritoževali in maščevali. Takšnih je Olweus v svoji raziskavi našel 1/7 med vsemi žrtvami.⁵ Druga vrsta so, po mnenju Besagove, "lažne žrtve", torej otroci, ki se neupravičeno in brez potrebe stalno pritožujejo nad vedenjem drugih otrok. Med storilci najdemo dve vrsti neznačilnih vedenjskih vzorcev: prvi so "storilci-žrtve", otroci, ki jih najdemo med žrtvami v enih situacijah, vendar v drugih oni sami ustrahujejo druge. Po podatkih Olweusa⁶ je med resno ustrahovanimi učenci takih 6%, med občasno ustrahovanimi pa kar 18%. Še druga "izjema" so "anksiozni storilci",⁷ ki so jih drugi poimenovali za nevrotične ustrahovalce, in za katere je značilno, da s svojim nasilnim vedenjem premagujejo občutke nezadostnosti, manjvrednosti in sploh anksioznosti. Takšnih naj bi bilo 18% med vsemi storilci.⁸

Obstoj takšnih "mešanih" skupin žrtev in storilcev in dejstvo, da v nekaterih okoljih poročajo o izredni pogostosti ustrahovanja, relativizirata spoznanja o tipičnih značilnostih žrtev in storilcev. Verjetno je, da ta tipična spoznanja veljajo le za en del učencev obeh vrst, oziroma da so verjetnejša pri učencih, za katere je položaj ustrahovalca ali žrtve bolj tipičen oz. bolj trajen.

Osebnostna profila "tipične" žrtve in storilca se torej razlikujeta v tem, da so za storilce značilni znaki vedenjske neprilagojenosti, za žrtve pa čustvene neprilagojenosti. To sliko dopolnjujejo razlike v samopodobi obeh vrst učencev ter razlike v njihovem položaju med vrstniki. Te lastnosti povzema Besagova takole:⁹

Tabela 2: Nekateri osebnostni in vedenjski značilnosti, stališča in sociometrični položaj med vrstniki pri otrocih, ki sodijo v skupino žrtev oz. nasilnežev.

Značilnosti učencev/žrtev:	Značilnosti učencev/storilcev:
Plašen, odmaknjen, anksiozen, pasiven, nedružaben, kaže malo zanimanja za druge, ima slabe komunikacijske sposobnosti.	Samozavesten, dobre komunikacijske sposobnosti.
Socialno neobčutljiv za dogajanje okoli sebe, obsesivno vedenje, neučinkovite socialne sposobnosti.	Prilagojen lastnemu socialnemu idealu "dominantnega in močnega moškega - "macho-ideal", ki ga vrstniki sprejemajo.

⁵ Olweus, 1987,

⁶ Prav tam.

⁷ O teh sta poročala Stephenson in Smith, 1989, cit. po Besag, 1989.

⁸ Prav tam.

⁹ Povzeto po Besag, 1989, str. 19-21.

Značilnosti učencev/žrtev	Značilnosti učencev/storilcev
Občutki manjvrednosti, pod-povprečno samospoštovanje. Negativno ocenjuje svoje intelektualne sposobnosti in privlačnost. Sam se ocenjuje za odmaknjene, kritičnega.	Samopodoba moči. Samega sebe vidi kot močnega, uspešnega, sposobnega, odpornega. Ni videti osredotočenega nezadovoljstva, ni kompenzatornega ustrahovanja. Lastna ocena inteligentnosti je višja kot kažejo šolske ocene, je družaben.
Občutek nesposobnosti samostojnega premagovanja težav, nesposobnost pridobiti si podporo sovrstnikov, počuti se nemočnega, neučinkovitega.	Visoka sposobnost spoprijemanja s težavami, učinkovito asertiven.
Začne verjeti, da zasluži ustrahovanje.	Začenja verjeti, da žrtev zasluži kazen.
Zanj velja oznaka: "občutljiv na grožnje".	Zanj velja oznaka: "socialno pokončen".
Pozitiven odnos do šolskega dela.	Skoraj negativen odnos do šolskega dela, osebja in avtoritet.
Neprijubljene, s strani vrstnikov je lahko potisnjen v socialno izolacijo.	Ni prijubljene, vendar bolj kot žrtev -prijubljene negativno povezana s starostjo; ni tako neprijubljene, da bi bil socialno izoliran, torej ne gre za maščevalno ustrahovanje.
Negativen odnos do zvez s sovrstniki, nesposoben osnovati si podporo ali formirati prijateljstvo.	Ima negativno stališče do tistih vrstniških odnosov, v katere ni tudi sam vključen. Zmožen si je zagotoviti močnejšo podporo vrstnikov kot žrtev.
Povprečne intelektualne sposobnosti.	Povprečne intelektualne sposobnosti, možni so dosežki, ki so pod njegovimi zmoglostmi.

V povzetku bi lahko rekli, da je za žrtev značilen podpovprečno slab položaj med vrstniki ter nižja samoocena in samospoštovanje. Za storilce pa naj bi bilo - nasprotno - značilno višje samospoštovanje, večja asertivnost, vendar ne tudi nujno nadpovprečna priljubljenost med vrstniki.

Namen empiričnega dela, uporabljene metode in hipoteze raziskovanja

Temeljni namen tu prikazanega empiričnega dela raziskave je bil - pridobiti z anketo (na nereprezentativnem vzorcu šol) podatke o pogostosti ustrahovanja ter o nekaterih osebnostnih in sociometričnih značilnostih učencev, ki so bili - po lastnih izjavah - neposredno udeleženi v eni ali drugi vlogi. S temi podatki smo želeli preveriti hipoteze o povezanosti vrstniškega ustrahovanja z merjenimi značilnostmi vpletenih učencev.

Bolj konkretno, želeli smo preveriti, ali tudi v našem prostoru veljajo tuje ugotovitve glede samopodobe, sociometričnega položaja in področja osebnostne in socialne neprilagojenosti otrok. V zvezi z namenom raziskave smo oblikovali splošno hipotezo, da se učenci, ki so sami izjavili, da so bili ustrahovani, po vseh osebnostnih značilnostih razlikujejo od tistih, ki so izjavili, da ustrahujejo druge.

Vzorec je zajel 6 osnovnih šol iz Ljubljane in njene okolice. Šole niso bile izbrane sistematično, temveč na podlagi že obstoječih stikov nosilca raziskave z njimi. Od šestih šol so bile štiri ljubljanske (ena iz ožjega centra mesta, druge tri iz treh bolj obrobni delov Ljubljane), ena pa iz manjšega (razmeroma urbanega) kraja v bližini Ljubljane (ki pa počasi že postaja - oddaljenejša - predmestje Ljubljane). Da bi še povečali raznolikost zajetih šol, smo v vzorec pritegnili še šesto šolo, iz povsem vaškega okolja (kamor vozi avtobus ob nedeljah le dvakrat dnevno).

V vseh zajetih šolah smo anketirali praviloma po en, naključno izbran oddelček vsakega od razredov. Ker smo 1. razrede izpustili (zaradi nezadostne pismenosti otrok), imamo v vzorcu zajete otroke od 2. do 8. razreda OŠ. Na eni od šol smo najprej pilotsko anketirali en oddelček 8. razreda, vendar smo tudi rezultate, pridobljene v "pilotskem" oddelku, vključili v skupni prikaz rezultatov, saj po pilotskem preizkusu vprašalnika le-tega nismo spreminjali. Na eni od šol pa smo anketirali po tri oddelke vsakega razreda (od 2. do 8.), ker je tamkajšnja svetovalna delavka načrtovala po anketiranju izvesti eksperimentalno intervencijo v po enem oddelku dveh razredov in je želela ostale oddelke uporabiti kot kontrolno skupino. Tako samo učenci te zadnje šole tvorijo skoraj 40% celotnega vzorca učencev raziskave.

V celotnem vzorcu je bilo tako zajetih skupaj 1382 učencev, od njih 50,2% deklic in 49,2% dečkov, ter po 12,4 do 16,3 % učencev posameznega (od drugega do osmega) razreda.

Temeljni uporabljeni inštrument je bil Olweusov anketni vprašalnik o vrstniškem ustrahovanju.¹⁰ Vprašalnik je dostopen v angleški, nizozemski, španski, japonski, norveški in švedski različici, mi pa smo ga prevedli v slovenščino. Uporabili so ga v celi vrsti nacionalnih in mednarodnih študij, posebej obsežno pa je bil uporabljen na Norveškem, kjer ga je menda izpolnilo že 150.000 učencev. Vprašalnik smo dobili v treh verzijah: za nižjo starostno stopnjo, za višjo starostno stopnjo ter za anketarja, kjer so na ustreznih mestih vpisana tudi navodila, ki se podajo ustno.

Vprašalnik zajema več delov oziroma področij. Ta zajemajo vprašanja:

- o prijateljih in počutju učenca v šoli;
- ali so anketiranega ustraховali in kako;
- kako se je pri tem počutil in s kom se je o tem pogovarjal; ter ali je anketirani ustraховal druge in kako se je pri tem počutil.

Po mnenju avtorja vprašalnika sta njegovi posebni kakovosti, da je vedno zelo natančno opredeljeno časovno obdobje, na katerega naj bi se vprašanja nanašala, ter da je sam pojem ustrahovanja natančno razložen. V anketnem vprašalniku za višjo starostno stopnjo je bilo ustrahovanje razloženo takole:

Tu je nekaj vprašanj o ustrahovanju. Pravimo, da učenca ustraховujejo takrat, ko mu drug učenec ali skupina učencev govori grde in neprijetne besede. Prav tako je ustrahovanje, ko učenca kdo udari, brčne, mu grozi, ga zapre v kak prostor in podobno. *To se lahko dogaja pogosto in se ustraховani učenci težko branijo. Prav tako je ustrahovanje, če učenca kar naprej na zoprni način zafrkavajo.*

Toda ni ustrahovanje, če se dva približno enako močna učenca prepirata ali pretepata.

Na eni od šol (šola A) smo poleg Olweusovega vprašalnika uporabili še sociometrično anketo na vzorcu 161 otrok. Uporabili smo vprašalnik z neomejenim številom pozitivnih in negativnih izbir ("Koga bi povabil na rojstni dan?"). Pri obdelavah smo upoštevali predvsem dva sociometrična indeksa: indeks sociometričnega statusa (ISS) ter indeks sociometričnega opredeljevanja (ali opredeljenosti - ISO) drugih do določenega učenca. Oba indeksa smo računali po naslednjih formulah:

$ISS = (\text{števílo dobljenih pozitivnih izbir} - \text{števílo negativnih izbir}) * 100 / (\text{števílo učencev v razredu} - 1)$

$ISO = (\text{števílo dobljenih pozitivnih izbir} + \text{števílo negativnih izbir}) * 100 / (\text{števílo učencev v razredu} - 1)$

Na drugi šoli (šola B) smo poleg Olweusovega vprašalnika uporabili še Rosenbergov vprašalnik samopodobe učenca na vzorcu 93 učencev (samo predmetna stopnja). Gre za kratek vprašalnik desetih trditev, od katerih jih je pet zastavljenih pozitivno pet pa negativno, ob katerih se otroci opredeljujejo glede na štiri ponujene stopnje strinjanja s trditvijo. Tudi ta vprašalnik je bil uporabljen v mnogih deželah in jezikih ter sodi med dobre diagnostične pripomočke splošne samopodobe.¹¹

Na tretji šoli (šola C) smo poleg Olweusovega vprašalnika uporabili lestvico OL-ŠO. Originalno verzijo lestvice je sestavil B. Šali in je namenjena ocenjevanju neprilagojenih oblik vedenja pri šolskih in predšolskih otrocih. Namenjena je predvsem vzgojnim posvetovalnicam, psihohigienskim centrom, šolskim psihologom oziroma svetovalni službi in drugim strokovnim institucijam, ki se ukvarjajo s triažo, diagnosticiranjem in terapijo otrok s psihosocialnimi, kliničnopsihološkimi ali psihiatričnimi problemi. OL-ŠO rabi predvsem kot dopolnilni vir informacij za individualno preiskavo in se je izkazala v praktičnem delu šolskih psihologov kot uporaben instrument, s katerim je mogoče odkriti tiste otroke v razredu, ki imajo težave pri čustvenem in socialnem prilagajanju. Zato jo uporabljajo mnogi psihologi na šolah, čeprav lestvica pri nas ni bila objavljena niti standardizirana. Lestvica pa je uporabna tudi v okviru psiholoških raziskav, kar potrjuje njena uspešna uporaba v mnogih diplomskih nalogah ljubljanskih diplomantov psihologije. Zadnja leta jo nekateri psihologi pri nas uporabljajo tudi kot temelj pri oblikovanju lastnih ocenjevalnih lestvic in vprašalnikov v raziskovalne in triažno diagnostične namene, saj je originalna lestvica precej obširna (60 postavk), nekatere postavke pa tudi z vidika sodobnejše klinične teorije ne ustrezajo več.

OL-ŠO izpolnjuje učitelj ali vzgojitelj, ki pozna obravnavanega otroka vsaj nekaj mesecev. Lestvica je zelo ekonomična, saj ocenjevalec porabi za izpolnjevanje le nekaj minut, vrednotenje rezultatov pa je s pomočjo šablone (ki si jo lahko vsak izdelava sam na podlagi poznavanja "ključa" za vrednotenje) tudi hitro in enostavno.

Opis OL-ŠO: Sestavljena je iz 60-ih postavk, ki pomenijo različne oblike vedenja in lastnosti. Vsaka postavka je lestvica zase in vključuje tri kategorije jakosti neke oblike vedenja oziroma lastnosti: "ni takšen", "je takšen nekoliko, včasih" in "je takšen

¹⁰ "Bully/Victim questionnaire" (Olweus, 1989).

¹¹ Po Skalar, 1985.

močno, pogosto". Ocenjevalec odgovori tako, da napravi pri posamezni postavki znak v kolono tiste trditve, ki velja za dano postavko pri ocenjevanem otroku.

Vse postavke so simptomatske, postavljene pa so v trdilni obliki. OL-ŠO nima kontrolnih ali tampon-skih postavk. Čeprav ne gre v strogem smislu za lestvico osebnosti, lahko izhajamo pri njenem vrednotenju in pojmovanju iz podobnih teoretičnih osnov. Predpostavlja se, da so lastnosti, ki jih meri, v populaciji porazdeljene kot nepretrgane kolikostne zveze, torej se predpostavlja kontinuiranost ocenjevanih lastnosti. Predpostavlja pa se tudi relativna vztrajnost teh lastnosti. Posamezne predpostavke so kazalci vedenja in se po avtorjevi predpostavki v ekstremnih primerih povezujejo v klinične sindrome. Postavke se prekrivajo, kot se tudi v resničnosti prepletajo posamezne poteze raznih tipov in sindromov. Avtor lestvice, Šali, je postavke klasificiral v naslednje štiri sindrome:

1. sindrom emocionalne (psihonevrotske) motenosti;
2. sindrom disocialnosti;
3. sindrom znižane storilnosti;
4. sindrom cerebralne disfunkcije.

Kasnejše študije, predvsem take, ki so lestvico faktorizirale, pa so pogosteje dobile samo tri smiselne faktorje, ki so grobo ustrezali prvim trem od navedenih sindromov.

Skupna ocena je pokazatelj splošne duševne in vedenjske (ne)prilagojenosti.

V analizi smo uporabili tudi nekaj podatkov iz otrokove šolske dokumentacije.

Anketiranje učencev je trajalo eno šolsko uro. V nižjih razredih so otroci dejansko potrebovali skoraj celo uro za reševanje vprašalnika, v višjih razredih pa so večinoma končali v 15 minutah. Anketiranje je na vseh šestih šolah potekalo en teden v sredini decembra 1994. Odgovori na vprašanja Olweusovega vprašalnika se torej nanašajo večinoma na čas od začetka šolskega leta do decembra 1994. Na šoli B dodatno izpolnjevanje Rosenbergovega vprašalnika ni vzelo učencem dosti več časa, na šoli A pa je bil sociometrični vprašalnik uporabljen kasneje (v januarju 1995). V januarju 1995 smo zbirali tudi podatke od učiteljev (z lestvico OL-ŠO, na šoli C).

Izpolnjevanje vprašalnikov so vodile na treh šolah matične svetovalne delavke, na treh šolah pa ustrezno pripravljene študentke.

Statistična obdelava, prikaz in analiza rezultatov

Rezultati Olweusovega vprašalnika so pokazali, da je ustrahovanje pojav, ki ga poznamo tudi v naših šolah in da se po svoji pogostosti lahko primerja z nekaterimi drugimi evropskimi deželami. Učencev, ki so trdili, da jih nikoli (v določenem časovnem intervalu) ni nihče ustrahoval, je bilo od 54 -73%. Tistih, ki so imeli takšno izkušnjo enkrat ali dvakrat, je bilo od 12 do 22%,

medtemo ko je pogosteje to doživljalo 14-24% učencev. Podobno kot v primerljivih raziskavah smo postavili mejo za definiranje navzočnosti ustrahovanja pri pogostosti vsaj "kdaj pa kdaj". Učence smo torej - za potrebe nadaljnje analize - razdelili na tiste, ki so bili vsaj kdaj pa kdaj ustrahovani, in na druge, ki so to doživljali redkeje ali sploh ne.

Surove podatke, ki smo jih dobili z vsakim od dodatnih treh uporabljenih instrumentov, smo na različne načine pretvarjali, tako da smo prišli do manjšega števila bolj sintetičnih spremenljivk. Iz vseh desetih postavk Rosenbergove lestvice smo izračunali skupen rezultat, ki naj bi predstavljal splošno merilo učenčeve samopodobe. Na podlagi sociometričnih izbir učencev smo za vsakega od njih izračunali dva sociometrična indeksa. Prvi je "klasičen" indeks sociometričnega statusa, ki kaže učenčevo priljubljenost oz. položaj v razredu. Drugi, indeks "opredeljevanja sošolcev do učenca" kaže, kolikšen delež sošolcev se do učenca sploh opredeljuje - pozitivno ali negativno. Ta indeks se nam je zdel pomemben, saj smo v literaturi mnogokrat zasledili, da so med ustrahovanimi učenci dostikrat t.i. "spregledani" učenci in ne le (ali predvsem) neprijetni učenci. Na šoli, na kateri smo uporabili sociometrični vprašalnik, smo zbrali še podatke o učenčevi oceni iz vedenja, številu neopravičenih ur ter o šolskem uspehu.

Bolj zapletena je bila obdelava rezultatov lestvice OL-ŠO (to lestvico so izpolnjevali učitelji - razredniki). Ker je bilo 60 postavk preveč, da bi jih bilo smiselno in pregledno povezovati z učenčevimi samoocenami v zvezi z ustrahovanjem, smo z metodo faktorske analize poskusili na podlagi teh 60¹² postavk tvoriti nove, bolj celovite spremenljivke.

Faktorska analiza je dala najbolj smiselno rešitev s tremi oznakami:

- Prvi je bil najbolj nasičen s postavkami: razdražljiv, neubogljiv, trmast, kljubovalen, uničuje razne predmete, se pretepa, samovoljen, netovariški, zaletav, prepirljiv, predrzen itd. Poimenovali smo ga faktor vedenjske neprilagojenosti.
- Drugi je bil najbolj nasičen s postavkami: plašen, zaskrbljen, vase zaprt, boji se vsega novega, otožen, molčeč, nesamozavesten, sramežljiv, nesproščen itd. Poimenovali smo ga faktor čustvene neprilagojenosti.
- Tretji je bil najbolj nasičen s postavkami: raztresen, nepazljiv, pozabljiv, površen, nedelaven, nezbran pri delu, nevztrajen, nereden, igrav, pasiven, itd. Poimenovali smo ga faktor znižane storilnosti.

¹² Pravzaprav smo jih v analizo vključili le 59, ker ene od njih (43) učitelji niti enkrat niso uporabili.

Taka faktorjska rešitev je bila hkrati tudi zelo podobna faktorjskim rešitvam, ki so jih dobili v drugih raziskavah.

Vse te novotvorjene spremenljivke smo nato korelirali z nekaj izbranimi vprašanji iz Olweusovega vprašalnika - predvsem s tistimi, ki so odražala pogostost ustrahovanja učenca ali njegovega ustrahovanja drugih.

Tabela 3: Značilnosti treh podvzorcev ter pri njih uporabljenih instrumentov.

Šola:	A	B	C
Vzorec:	N=161, 2.-8. r.	N=93, 5.-8. r.	N=200, 2.-8. r.
Instrument:	sociometrični vprašalnik z neomejenim št. izbir ter šolska dokumentacija	Rosenbergova lestvica	OL-ŠO
Spremenljivke:	1. indeks sociometričnega statusa (ISS) 2. indeks sociometričnega opredeljevanja do učenca ¹³ (ISO) 3. ocena iz vedenja (VED) 4. šolski uspeh (ŠU) 5. število neopravičenih ur (NU)	Enotni rezultat splošne samopodobe učenca (SAM)	tri spremenljivke, ki so nastale s faktorizacijo: 1. vedenjske neprilagodljivosti (VN) 2. čustvene neprilagojenosti (ČN) 3. znižanje storilnosti (ZS)

Tabeli 4 in 5 kažeta korelacije med devetimi spremenljivkami (opisane so v tabeli 3) značilnosti učenca ter odgovori na več vprašanj o ustrahovanju iz Olweusovega vprašalnika.¹⁴

Hiter pregled tabel 4 in 5 pokaže, da so vse korelacije razmeroma nizke (večinoma znašajo do 0.18 in le ena meri 0.25) in le redkokateri tudi statistično pomembne (pa še to so večinoma pomembne mejno /p.10/ ali z verjetnostjo napake med 0.05 in 0.02).¹⁵ Hiter sklep bi lahko bil, da - sodeč po naših podatkih - pogostost ustrahovanja učenca ali njegovega ustrahovanja drugih ni zelo povezana z učenčevimi drugimi osebnostnimi, sociometričnimi ali akademskimi značilnostmi (vsaj s tistimi, ki smo jih merili, ne).

¹³ Gre za indeks, ki je nasproten indeksu "indiferentnosti".

¹⁴ Kljub temu, da korelacije navajamo v istih tabelah, dejansko izvirajo iz treh različnih podvzorcev učencev (glej tabelo 3).

¹⁵ Dejansko smo med 99 korelacijami v tabelah 4 in 5 našli le 7 pomembnih na ravni $p < 0.10$ in drugih 7, pomembnih na ravni $p < 0.05$. Tolikšno število pomembnih korelacij pa je le malo večje, kot bi se sicer lahko pojavilo v našem vzorcu po naključju, torej tudi v primeru, če med obravnavanimi spremenljivkami v populaciji ne bi bilo nikakršne zveze.

Tabela 4: Korelacije in verjetnosti statistične napake za pare spremenljivk (podatki lestvic OL-ŠO in samopodobe)

Spremenljivke:	Ved. nepr.	Čust. nepr.	Zn. stor. ¹⁶	Samo-podoba
Ustrahovan v tem letu	,0703 P=,367	,0825 P=,239	,0755 P=,332	-,0977 P=,352
Ustrahovan v zadnjih 5 dneh	,0060 P=,938	,0050 P=,949	,0827 P=,288	-,1181 P=,029
Ustrahovan lansko leto	,0237 P=,763	,0635 P=,418	,0717 P=,360	-,2026 P=,061
Ustrahovan na poti v šolo	-,0085 P=,913	-,0349 P=,655	-,0402 P=,607	-,1045 P=,322
So ga drugi zmerjali	-,0204 P=,793	,0839 P=,281	-,0237 P=,761	-,1557 P=,136
Ustrahovan v tem letu	,0976 P=,210	-,0106 P=,892	,0771 P=,322	,0631 P=,548
Ustrahovan v zadnjih 5 dneh	,1728 P=,026	,0229 P=,769	,1161 P=,135	-,1279 P=,225
Ustrahovan lansko leto	,1698 P=,028	-,0466 P=,549	,1465 P=,059	-,1079 P=,225
Ustrahovan na poti v šolo	,0749 P=,337	-,0190 P=,808	,0561 P=,473	-,0641 P=,544
Ali je zabavno ustrahovati	,1153 P=,140	-,1328 P=,089	,1344 P=,085	,0731 P=,489
Ali bi lahko ustrahoval	,1492 P=,055	-,0719 P=,357	,1155 P=,139	,0536 P=,612

Vendar pa tudi večje število statistično malo ali mejno pomembnih korelacij lahko nekaj pomeni, če vse korelacije kažejo v isto smer, oziroma lahko pri njih opazimo tendenčno smiselno in koherentno. S tem v zvezi smo sestavili tabelo 41, ki kaže skupno število statistično (tudi mejno) pomembnih korelacij pri posamezni od dveh kategorij vprašanj: ena so vprašanja, ki so spraševala po tem, ali je bil učenec ustrahovan, druga pa po tem, ali je ustrahoval druge oz. ali ima do tega pozitiven odnos. Prvih vprašanj je bilo 5, drugih pa 6.

¹⁶ Faktor znižane storilnosti je bil obrnjen negativno, tako da je večji rezultat pomenil manj izraženo lastnost znižane storilnosti. Zaradi lažjega razumevanja smo v tej tabeli vse predznake v koloni faktorja znižane storilnosti obrnili, tako da npr. edina statistično mejno pomembna korelacija +0.1465 pomeni, da se udeleženci, ki so poročali, da so bili lansko leto pogosteje ustrahovani, tudi nekoliko pogosteje kazali znake znižane storilnosti.

Tabela 5: Korelacije in verjetnosti statistične napake za pare spremenljivk (podatki sociometrije in iz šolske dokumentacije)

Spremenljivke:	ISS	ISO	SU	NU	VED
Ustrahovan v tem letu	-.1866 P=,018	-.1742 P=,027	-.0270 P=,751	-.0441 P=,605	-.2520 P=,003
Ustrahovan v zadnjih 5 dneh	-.0319 P=,688	-.0918 P=,250	-.0234 P=,784	-.0296 P=,729	-.2271 P=,007
Ustrahovan lansko leto	-.1051 P=,186	-.0302 P=,705	-.0607 P=,478	-.1461 P=,086	-.1389 P=,103
Ustrahovan na poti v šolo	-.1162 P=,142	-.0939 P=,236	-.1091 P=,199	-.0391 P=,646	-.1346 P=,113
So ga drugi zmerjali	-.1707 P=,031	-.0985 P=,215	-.0215 P=,802	-.0102 P=,906	-.0458 P=,592
Ustrahovan v tem letu	-.0405 P=,610	-.0960 P=,226	-.0251 P=,769	-.0355 P=,677	-.0951 P=,246
Ustrahovan v zadnjih 5 dneh	-.0318 P=,689	-.1154 P=,145	-.0043 P=,960	-.1244 P=,143	-.0741 P=,384
Ustrahovan lansko leto	-.0558 P=,482	-.0066 P=,963	-.0205 P=,810	-.0077 P=,928	-.1141 P=,180
Ustrahovan na poti v šolo	-.1568 P=,047	-.0270 P=,734	-.0750 P=,378	-.0447 P=,600	-.1183 P=,164
Ali je zabavno ustrahovati	-.1407 P=,075	-.0412 P=,0604	-.0099 P=,908	-.1027 P=,227	-.0203 P=,812
Ali bi lahko ustrahoval	-.1344 P=,089	-.0708 P=,325	-.0843 P=,322	-.0032 P=,970	-.1615 P=,057

Poglejmo primer. V tabeli 6 vidimo, da je spremenljivka, ki meri splošno učenčevo samopodobo, 2x pozitivno¹⁷ korelirana z enim od vprašanj, ki sprašuje po ustrahovanju učenca (v tabeli 4 najdemo, da sta ti korelaciji znašali -0.1181 in -0.2026). Ker sta to dve korelaciji, ki sta sicer razmeroma nizki, vendar kažeta v isto smer, smemo domnevati, da vsaj nekolikšna zveza tu obstaja (toliko bolj, ker tudi preostale tri korelacije kažejo v isto smer, čeprav niso dosegle statistično pomembne ravni). Po drugi strani pa ugotovimo, da so bile pomembne le dve od petih korelacij, torej je narava te zveze razmeroma šibka.

Če še naprej analiziramo tabelo 6 na tej "tendenčni" oz. zelo pilotski ravni, ugotovimo, da ocenjevalna lestvica za učitelje (OL-ŠO) ne razlikuje ustrahovanih otrok, medtem ko se pri "ustrahovalcih" pokaže (v povprečju) rahlo bolj izražen sindrom vedenjske neprilagojenosti in znižane storilnosti. Sodeč po preostalih podatkih naj bi bil za "ustrahovalce" značilen samo še malenkostno nižji sociometrični status ter nižja ocena iz vedenja. Za pogostejše ustrahovane otroke pa je značilna nekoliko nižja samopodoba, tudi nižji sociometrični status in predvsem socialna spregledanost ter tudi nižja ocena iz vedenja.

¹⁷ Pozitivno zato, ker izjava "nižja (2x)" v tabeli 6 pomeni: da smo pri dveh od vprašanj o ustrahovanju učenca dobili rezultat, ki je pomenil, da bolj kot je učenec ustrahovan, nižja je njegova samoobramba.

Tabela 6: Pregled števila statistično pomembnih korelacij med vprašanji Olweusovega vprašalnika in drugimi značilnostmi učencev.

Faktorji OL-ŠO-a	Vprašanja o ustrahovanju učenca (po pet korelacij)	Vprašanja o tem, ali je učenec ustrahoval druge (po šest korelacij)
vedenjska neprilagojenost	-	bolj (2x)
čustvena neprilagojenost	-	-
znižana storilnost	-	bolj (1x)
samopodoba	nižja (2x)	-
sociometrični status	nižji (1x)	nižji (1x)
opredeljevanje do učenca	bolj spregledani (1x)	-
šolski uspeh	-	-
neopravičene ure	manj (1x)	-
ocena iz vedenja	nižja (2x)	nižja (1x)

Razprava

Dobljene zveze med ustrahovanjem in drugimi lastnostmi učencev so bile povsod zelo nizke in le redko statistično pomembne. Vendar pa dobljene statistično pomembne zveze kažejo sliko, ki je v glavnem podobna tujim ugotovitvam. Tako je za ustrahovane učence značilno, da so od povprečja manj priljubljeni in bolj spregledani ter da imajo slabšo samopodobo. Njihovo manjše število neopravičenih ur je v skladu s hipotezo o njihovem sprejemanju avtoritet in nekritičnem odnosu do šole. S tem je povezano tudi to, da njihov šolski uspeh ne odstopa od povprečnega. Preseneča pa, da je njihov položaj povezan z nižjimi ocenami iz vedenja.

Učenci, ki so izjavili, da so ustrahovali druge, kažejo nekoliko več znakov vedenjske neprilagojenosti in znižane storilnosti od povprečja, so podobno kot ustrahovani učenci manj priljubljeni in imajo tudi nižje ocene iz vedenja. Njihov šolski uspeh pa ne kaže odstopanj. Še enkrat je treba opozoriti, da so vse te zveze zgolj tendenčne in ne tako velike, da bi mogli vse te trditve postavljati s prav veliko trdnostjo.

Naše rezultate bi lahko bolj globalno interpretirali na dva načina: prvič, mogoče je, da naši uporabljeni psihometrični instrumenti niso prav zelo uporabni za razločevanje ustrahovanih in/ali ustrahujočih otrok. Drugič pa je mogoče, da sam pojav ustrahovanja ni takšen, da bi ga izvajali samo učenci s

prav določenimi značilnostmi ali da bi ogrožal samo učence s prav določenimi značilnostmi. Seveda to ne pomeni, da mnoge prav določene značilnosti ne morejo igrati zelo pomembne vloge pri nastanku ustrahovanja; pomeni pa, da s statističnim raziskovanjem, ki gradi na povprečjih in posplošitvah, težko dokažemo vlogo takih dejavnikov.

Splošnejša in bolj posredna interpretacija rezultatov bi lahko bila, da je nastanek ustrahovanja kot razmeroma masovnega pojava v veliki meri odvisen od nadindividualnih dejavnikov, npr.: male vrstniške skupine, večje razredne skupine, šolske klime in sistemskih značilnosti, ki "prekrijejo" vpliv individualnih značilnosti.

V vsakem primeru pa nam ugotovitve o individualni vzročnosti le v omejeni meri pomagajo pri načrtovanju in izvajanju intervencijskih strategij. S tem v zvezi pišeta Maines in Robinson¹⁸ takole:

Večina raziskovanja poudarja telesne značilnosti in osebnostne lastnosti, ki predisponirajo posameznike, da postanejo žrtve ali nasilniki. Tak pristop jasno razlagata Stephenson in Smith (1987):

... vsi otroci, ki so udeleženi v ustrahovanju, tako žrtve kot nasilneži, sodijo v precej prikrašano skupino učencev. V primerjavi z otroki, ki niso udeleženi v ustrahovanju, dosegajo slabše učne rezultate, se težje koncentrirajo in dosegajo nižjo higijensko raven. Med vrstniki in med šolskim

osebjem so manj priljubljeni in imajo doma trikrat pogosteje kot ostali družinske probleme."

Taka vrsta pristopa ima resne omejitve. Če individualiziramo probleme, s tem nujno vpletamo subjektivno vrednotenje in se odločamo za pojasnjevalni model individualnih primanjkljajev. Vzrok problema najdemo v otroku in njegovem družinskem okolju in odvrčamo pozornost od neposrednega okolja, v katerem se ustrahovanje pojavlja.

Čeprav ne trdimo, da bi bilo potrebno opuščati strategije obravnavanja žrtev in storilcev, in čeprav smo v naše delo vključili mnogo s tem povezanih zamisli iz različnih virov, poudarjamo, da ugotavljanje vzročnih dejavnikov v otroku ne bo zadostovalo.

Za uspešno interveniranje pa ostaja nezadostno spoznavanje zgolj individualnih dejavnikov teoretsko zanimivo. Z vprašanji osebnostnih lastnosti storilcev in žrtev je tesno povezano vprašanje kontinuitete oziroma stabilnosti teh osebnostnih značilnosti ter njihove vloge pri oblikovanju vedenja v višji starosti. Tega, tudi ključnega vprašanja, se v tem prispevku sploh nismo dotaknili. Vendar pa bi se tudi ob raziskovanju tega vprašanja srečali s podobno dilemo: ali obstaja kontinuiteta in stabilnost relevantnih osebnostnih lastnosti zaradi posameznikovih notranjih razlogov ali zaradi kontinuitete socialnega okolja in njegovih odzivov na posameznika?¹⁹

¹⁸ Maines in Robinson, 1991.

¹⁹ Glej Žorga, 1990 in Dekleva in Žorga, 1993.

LITERATURA

1. Besag, V. E.: **Bullies and victims in schools.** Open university press, Stratford 1989.
2. Dekleva, B. in Žorga, S.: **Longitudinalno raziskovanje socialno patoloških pojavov - teoretični modeli in metodologije sledenja individualnega razvoja.** Raziskovalno poročilo. Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1993.
3. Dekleva, B.: **Nasilje med vrstniki v šoli in v zvezi s šolo.** V: Selih, A. (ur.): **Otrokove pravice, šolska pravila in nasilje v šoli.** Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1996.
4. Dekleva, B.: **Nasilje med vrstniki v zvezi s šolo - obseg pojava.** Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 47/1996, št. 4, s. 355.
5. Elliott, M. (ur.): **Bullying.** Longman, Harlow 1992.
6. Lane, D.A.: **Bullying in schools: the need for an international approach.** V: Roland, E. in Munthe, E. (ur.): **Bullying: An international perspective.** David Fulton, London 1989.
7. Maines, B. in Robinson, G.: **Stamp out bullying.** Lame duck, Bristol 1991
8. Olweus, D.: **The Olweus Bully/Victim Questionnaire.** Mimeo. Bergen, 1989.
9. Olweus, D.: **Bullying in school.** Blackwell, Oxford 1993.
10. Roland, E.: **A system oriented strategy against bullying.** V: Roland, E. in Munthe, E. (ur.): **Bullying: An international perspective.** David Fulton, London 1989.
11. Skalar, M.: **Samovrednotenje in učna uspešnost.** Magistrska naloga. Filozofska fakulteta, Ljubljana 1985.
12. Smith, P.K. in Sharp, S.: **School bullying.** Routledge, London 1994.
13. Žorga, S.: **Oblike in kontinuiteta psihosocialne neprilagojenosti otrok v okviru šole.** Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1990.

Bullying-characteristics of perpetrators and victims

Bojan Dekleva. Ph., Assistant Professor, Faculty of Pedagogy, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana, Slovenija.

The paper presents a report on empirical research, the purpose of which was to establish whether students, who bully their peers and those who are victims of such bullying, are marked by some specific personality and social characteristics. Measures which were used for the purpose of this study comprised Olweus questionnaire of bullying, Rosenberg questionnaire of selfimage, the rating scale of students' conduct used by the teachers, and a sociometric questionnaire. Results indicated partially different characteristic of bullies and their victims, which is in conformity with the findings of other researches. These differences were, however, very small and according to the authors, they cannot explain very well the phenomenon of bullying, neither do they present a sufficient foundation for planning intervention strategies.

Key words: bullying, school, children and youngsters, personality

UDK: 343.915